

Irena Sorokosz

Nauczyciel wobec agresji uczniowskiej w ocenie studentów kierunków pedagogicznych i nauczycieli

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 1, 40-47

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Irena SOROKOSZ

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Elblągu

NAUCZYCIEL WOBEC AGRESJI UCZNIOWSKIEJ W OCENIE STUDENTÓW KIERUNKÓW PEDAGOGICZNYCH I NAUCZYCIELI

*Życie szkoły wymaga od nauczyciela uzdolnień artysty,
uczonego i znającego dobrze swój fach rzemieślnika.
J. Danielewska (2002, s. 72)*

Wśród wielu problemów z jakimi boryka się współczesna szkoła, nie sposób pominąć agresji i przemocy. Zjawisko to coraz częściej obserwowane jest w szkołach i to zarówno podstawowych, jak i ponadpodstawowych. Jest także przedmiotem licznych badań zakrojonych na szeroka skalę, obejmujących wiele aspektów życia szkoły. Doświadczenia szkolnej rzeczywistości pokazują, że agresorem, jak i ofiarą może stać się zarówno uczeń, jak i nauczyciel. Nauczyciele najczęściej doświadczają negatywnych zachowań podczas lekcji, gdzie przejawia się to w niechęci uczniów do nauki, na przykład przychodzenie na lekcje bez zeszytów, bez przygotowania, w aroganckim i lekceważącym stosunku do nauczyciela (Ostrowska, Surzykiewicz, 2005). Materiały z badań pozwalają na wyodrębnienie takich form jak: intrygi, tworzenie sytuacji w których nauczyciel staje się śmieszny, przewziska, anegdoty, napisy, grafiki (Danielewska, 2002).

Z drugiej strony wśród wielu szkolnych uwarunkowań wymienia się także nauczyciela, jako źródło agresji. Zarówno wzory zachowań nauczycieli na zjawisko przemocy wobec dzieci (Stanik, 1998), jak i podejmowane przez nich działania przeciwdziałające mobbingowi wśród uczniów (Nowakowska, 2004) czy relacje interpersonalne nauczyciel-uczeń (Czeredrecka, 1998), mogą stanowić o poziomie zachowań agresywnych w szkole. Badania wskazują ponadto, że nierzadko jako podstawowy sposób oddziaływania na ucznia stosują oni przemoc - zarówno psychiczną, jak i fizyczną (Miłkowska-Olejniczak, 1998). Podłożem tych sytuacji są najczęściej: zbyt wysokie i nierówne wymagania, nietaktowne postępowanie (np. wyśmiewanie ucznia, wyszydzanie, wypowiedzi o charakterze dewaloryzującym), wybuchowość, agresywność i „nerwowość” nauczycieli oraz stosowanie surowych kar (Tyszkowa, 1993). Do stosowania represji dość często lub sporadycznie przystępuje aż 70% nauczycieli (Dąbrowska-Bąk, 1987). Podczas lekcji stosują oni karę średnio co 5-10 minut, przy czym na przerwach częstość karania uczniów wzrasta (Danielewska 2002). Ponadto, nauczyciele mogą też wzmacniać negatywne zachowania, poświęcając uczniom agresywnym więcej uwagi niż tym, którzy nie rzucają się w oczy (Schneider, 1997). Dlatego agresja jest jednym z tych zjawisk na które przyszły nauczyciel powinien być przygotowany, dysponować wiedzą, jak i umiejętnościami działania w sytuacjach przemocy.

Szczególną rolę w tym zakresie odgrywają uczelnie i systemy kształcenia nauczycieli. Dobre przygotowanie do zawodu nauczyciela powinno bowiem prowadzić do nabycia przez niego kompetencji związanych z umiejętnością rozpoznawania potrzeb ucznia, jak i zdolnością do współpracy w różnorodnych relacjach międzyludzkich (Muchalska, 2006). Zarówno złożoność tych relacji oraz inne uwarunkowania szkolne, stanowią swoisty „klimat” dla różnych zachowań, dlatego na-

uczyciel musi cechować się wysokim profesjonalizmem i talentem pedagogicznym w działaniach wobec ofiar, jak i sprawców przemocy, by nie przekroczyć granicy, za którą oddziaływania mogą stać się błędem wychowawczym, wzmacniającym zachowania i postawy agresywne. Jakimi zatem postawami powinien odznaczać się nauczyciel, by zapanować nad emocjami, własnymi obawami czy lękiem i zmierzyć się z wyzwaniem jakie stanowią agresja i przemoc w zachowaniach uczniowskich?

Pytania te nabierają szczególnego znaczenia w odniesieniu do studentów kierunków pedagogicznych – przyszłych nauczycieli. Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na te pytania, w kontekście badań własnych.

*Spośród wszystkich zawodowych lęków, które dotyczą nauczyciela, lęki związane z kontrolą klasy często są największe.
G.Fontana (1998,s.575)*

Badania przeprowadzono w 2007 roku wśród studentów studiów I stopnia - kierunków pedagogicznych oraz nauczycieli legitymujących się co najmniej 3 letnim stażem zawodowym, pracujących w szkole średniej i gimnazjum. Dotyczyły one zjawisk i zachowań, których obawiają się przyszli nauczyciele i nauczyciele uczący w kontekście agresji szkolnej. Uwzględniono w nich trzy grupy zagadnień: ogólne ukierunkowanie agresji, obawy wobec określonych zachowań agresywnych i obawy wobec zachowań skierowanych wobec nauczyciela. Uzyskane wyniki wskazują, że największy niepokój obu badanych grup budzą agresywne zachowania uczniów wobec rówieśników (80% nauczycieli i 78,9% studentów). Jedna piąta respondentów w obu grupach określiła swoje obawy jako umiarkowane i niewiele ponad jeden procent zarówno nauczycieli, jak i studentów podało, że nie obawia się agresji wobec rówieśników. Z kolei agresja wobec nauczycieli to zdecydowany problem dla 70,9% nauczycieli uczących i 66,7% studentów. Podobnie w obu grupach kształtują się wyniki w zakresie umiarkowanego i niskiego poziomu oceny tego zjawiska, jak i rezultaty uzyskane w odniesieniu do agresji wobec zwierząt. Natomiast różnice średnich dotyczące agresji wobec mienia szkolnego są istotne statystycznie ($F= 11,7$; $p<0,001$) i wskazują, że nauczyciele uczący znacznie częściej przejawiają niepokój wobec takich zachowań. Na wysoki poziom lęku w tym zakresie wskazała ponad połowa nauczycieli (52,7%) i tylko czwarta część badanych studentów (26,9%).

Tabela Nr 1. Jakie ukierunkowanie agresji budzi twój niepokój. (Wyniki w %) *

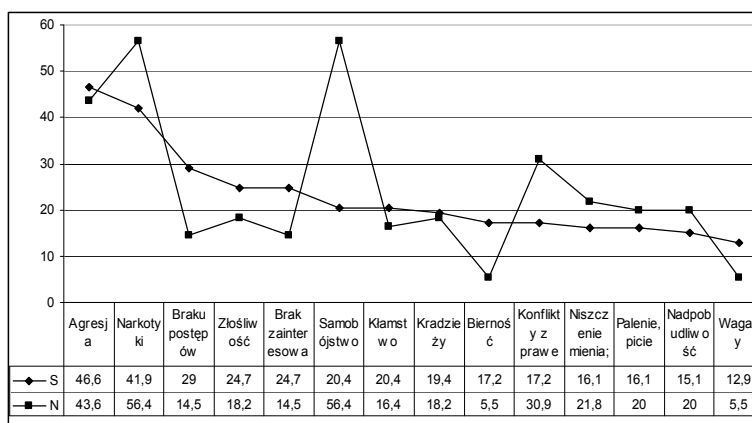
Lp	Zachowanie uczniów	Zdecydowanie tak		Raczej tak		Zdecydowanie nie		Raczej nie		Trudno powiedzieć	
		S	N	S	N	S	N	S	N	S	N
1	Agresja wobec rówieśników	78,9	80,0	19,4	19,2	1,1	0	1,1	1,8	0	0
2	Agresja wobec n-li	66,7	70,9	22,6	20	2,2	1,8	7,5	7,3	1,1	0
3	Agresja wobec mienia szk.	26,9	52,7	47,3	41,8	6,5	1,8	12,9	3,6	6,5	0
4	Agresja wobec zwierząt	52,7	63,6	34,3	32,7	4,3	0	6,5	1,8	2,2	1,8

* S- studenci, N- nauczyciele

Źródło: opracowanie własne

Zachowania problemowe, mogą przybierać różne formy i dotyczyć wielu aspektów życia szkolnego. Analizie poddano wybrane zachowania uczniów noszące znamiona agresji i przemocy. Do zjawisk, których szczególnie obawiają się studenci w swojej przyszłej pracy zaliczyć można agresję i przemoc (46,6%) oraz zażywanie przez uczniów narkotyków (41,9%). Blisko jedna trzecia przyszłych nauczycieli wymienia brak postępów w nauce (29%), a co czwarty badany wskazuje na brak zainteresowania uczniów nauką (24,7%) oraz złośliwość uczniów (24,7%). Próby samobójcze i kłamstwo to zdecydowany problem dla 20,4% przyszłych nauczycieli, natomiast kradzieże dla 19,4% badanych.

Odpowiedzi nauczycieli uczących wskazują, że o wiele bardziej niż studenci obawiają się oni prób samobójczych (*nauczyciele-56,4%; studenci- 20,4%*) oraz używania przez uczniów narkotyków (*nauczyciele-56,4%; studenci-41,9%*). Na taki stan rzeczy wpływa niewątpliwie ich doświadczenie zawodowe i ogromne zagrożenie wynikające z tych zachowań. Zjawisko podejmowania prób samobójczych przez dzieci i młodzieży, które nasiliło się w ostatnich miesiącach, spowodowało z jednej strony wzrost wrażliwości nauczycieli, duże nastawienie na zagrożenia tego typu, jak też poszukiwanie informacji na ten temat. Jest to także zauważalne w podanej przez nich ocenie. Jednocześnie w mniejszym stopniu niż studenci obawiają się braku zainteresowania nauką przejawianego przez uczniów (14,5%). Istnieje szereg zjawisk w których zanotowano zróżnicowanie wysokiego poziomu lęku w obu badanych grupach. Studenci zdecydowanie częściej niż nauczyciele uczący wskazywali na takie zachowania jak: wagarowanie (*studenci-12,9%; nauczyciele-5,5%*), brak postępów w nauce (*studenci-29%; nauczyciele-14,5%*), bierność uczniów (*studenci-17,2%; nauczyciele-5,5%*). Natomiast nauczyciele odczuwają więcej obaw w odniesieniu do konfliktów uczniów z prawem (*nauczyciele-30,9%; studenci-17,2%*) (wykres 1).

Wykres Nr 1. Zdecydowanie obawiam się jako przyszły nauczyciel/nauczyciel (wyniki w %)
 Źródło: opracowanie własne

Z kolei analiza odpowiedzi w zakresie umiarkowanego poziomu lęku ujawnia, że studenci odczuwają wyższy niż nauczyciele poziom obaw w odniesieniu do takich zjawisk jak: palenie tytoniu i picie alkoholu (*studenci-51,6%; nauczyciele-45,5%*), bierność i nieśmiałość uczniów (*studenci-38,7%; nauczyciele-25,5%*), brak

zainteresowania nauką (*studenci -44,1%, nauczyciele- 40%*) oraz złośliwość i hałaśliwość ucznia (*studenci-43%; nauczyciele-30,9%*). Z kolei nauczyciele uzyskali wyższe wskazania w zakresie: wagarowania (*nauczyciele-47,3%; studenci-43%*), prób samobójczych (*nauczyciele-25,5%; studenci-20,4%*) oraz konfliktów ucznia z prawem (*nauczyciele-34,5%; studenci-29%*) (tabela 2).

Analiza średnich uzyskanych przez obie grupy badanych wskazuje, że istotne statystycznie różnice w zakresie poziomu dotyczą takich zjawisk jak: zażywanie przez uczniów narkotyków ($F= 4,40; p<0,03$), podejmowanie prób samobójczych ($F= 20,3; p<0,000$), nieśmiałość i bierność ($F= 7,69; p<0,006$) oraz konflikty uczniów z prawem ($F= 8,51; p<0,004$).

Tabela Nr 2. Jakich zjawisk obawiasz się jako przyszły nauczyciel/nauczyciel (wyniki w %)

Zachowanie uczniów	Zdecydowanie tak		Raczej tak		Zdecydowanie nie		Raczej nie		Trudno powiedzieć	
	S	N	S	N	S	N	S	N	S	N
Agresja i przemoc	46,6	43,6	32,3	34,5	3,2	1,8	15,1	18,2	3,2	1,8
Używanie narkotyków	41,9	56,4	33,3	29,1	2,2	7,3	15,1	3,6	7,5	3,6
Braku postępów w nauce	29,0	14,5	40,9	41,8	5,4	10,9	19,4	27,3	5,4	5,5
Brak zainteresowania nauką;	24,7	14,5	44,1	40,0	4,3	9,1	20,4	30,9	6,5	5,5
Złośliwość, hałaśliwość;	24,7	18,2	43,0	30,9	7,5	10,9	20,4	38,2	4,3	1,8
Kłamstwo	20,4	16,4	35,5	36,4	10,8	20,0	24,7	21,8	8,6	5,5
Próby samobójcze	20,4	56,4	20,4	25,5	12,9	0	36,6	17,7	9,7	5,5
Kradzieże	19,4	18,2	29,0	32,7	6,5	5,5	35,5	34,5	9,7	9,1
Nieśmiałość i bierność	17,2	5,5	38,7	25,5	8,6	21,8	31,2	36,4	4,3	10,9
Konflikty ucznia z prawem	17,2	30,9	29,0	34,5	4,3	3,6	35,5	30,9	14,0	0
Palenie, picie alkoholu	16,1	20,0	51,6	45,5	6,6	2,3	24,7	23,6	1,1	3,6
Niszczenie mienia;	16,1	21,8	35,5	32,7	6,5	9,1	33,3	32,7	8,6	3,6
Nadpobudliwość	15,1	20,0	34,4	30,9	5,4	9,1	37,6	36,4	7,5	3,6
Wagary	12,9	5,5	43,0	47,3	10,8	10,9	29,3	29,1	4,3	7,3

* S- studenci, N- nauczyciele

Źródło: opracowanie własne

Druga grupa czynników dotyczyła reakcji uczniów wobec nauczyciela, co wiąże się z obawami dotyczącymi konkretnych zachowań jak i możliwości poradzenia sobie z nimi. Studenci wskazali, że w swojej przyszłej pracy najbardziej obawiają się utrudniania przez uczniów prowadzenia lekcji (36,6%), ośmieszania i lekceważenia nauczyciela (32,3%) oraz uszczypliwości i kpiny pod swoim adresem (30,1%). Jedna piąta badanych studentów wskazała, że zdecydowanie obawia się agresji fizycznej (20,4%), napastliwych wypowiedzi pod swoim adresem (agresja słowna) oraz używania przez uczniów wulgaryzmów, przeklinania (19,4%). Tylko 5,4% badanych wskazało, że zdecydowanie obawia się prezentowania przez uczniów postawy roszczeniowej. Nauczyciele uczący jako zachowanie budzące ich największy niepokój wskazali także utrudnianie prowadzenia lekcji (20%), agresję fizyczną (18,2%), ośmieszanie i lekceważenie nauczyciela (16,4%), kłamstwa i oszukiwanie nauczyciela (16,45) oraz zastraszanie i grożenie, czyli agresję słowną (14,5%). Najmniejsze obawy wśród nauczycieli budzi również postawa roszczeniowa (3,6%) oraz nieprzygotowanie do lekcji (3,6%) i bierny opór wobec nauczyciela (3,6%).

Tabela Nr 3. Jakich reakcji uczniów obawiasz się w jako przyszły nauczyciel / nauczyciel

Zachowanie uczniów	Zdecydowanie tak		Raczej tak		Zdecydowanie nie		Raczej nie		Trudno powiedzieć	
	S	N	S	N	S	N	S	N	S	N
Utrudnianie prowadzenia	36,6	20,0	46,2	38,2	2,2	5,5	14,0	36,4	1,1	0
Ośmieszanie, lekceważenie	32,3	16,4	21,5	20,0	9,7	18,2	29,0	45,5	7,5	0
Uszczypliwość, kpiny z n-la	30,1	12,7	26,9	27,3	9,7	16,4	29,0	43,6	4,3	0
Napastliwe wypowiedzi	20,4	7,3	31,2	32,7	7,5	16,4	33,3	41,8	7,5	1,8
Agresja fizyczna	20,4	18,2	22,6	25,5	19,4	20,0	33,3	27,3	4,3	9,1
Wulgaryzmy, przeklinanie	19,4	10,9	31,2	38,2	14,0	10,9	25,8	36,4	9,7	3,6
Zastraszanie, grożenie	18,3	14,5	19,4	20,0	17,2	20,0	38,7	34,5	6,5	10,9
Nie przygotowanie się do	14,0	3,6	45,2	34,5	9,7	9,1	29,0	49,1	2,2	3,6
Odmowa podporządkowania	12,9	9,1	50,5	41,8	3,2	10,8	19,4	34,5	14,0	3,6
Wybuchy złości	12,9	12,7	36,6	41,8	7,5	3,6	33,3	38,2	9,7	3,6
Kłamstwa i oszukiwanie	11,8	16,4	35,5	32,7	7,5	7,3	30,1	34,5	15,1	9,1
Bierny opór wobec n-la	11,8	3,6	43,0	34,5	6,5	14,5	25,8	41,8	12,9	5,5
Postawa roszczeniowa	5,4	3,6	23,7	40,0	12,9	14,5	34,4	36,4	23,7	5,5

* S- studenci, N- nauczyciele

Źródło: opracowanie własne

Największe różnice zaobserwowano w ocenie takich reakcji uczniów jak: utrudnianie prowadzenia lekcji (*studenci-36,6%, nauczyciele-20%*), nieprzygotowanie się do lekcji (*studenci-14%, nauczyciele-3,6%*), uszczypliwość i kpiny z nauczyciela (*studenci-30,1%, nauczyciele-12,7%*), lekceważenie nauczyciela (*studenci-32,3%, nauczyciele-16,4%*), napastliwe wypowiedzi wobec niego (*studenci-20,4%, nauczyciele-7,3%*), używanie wulgaryzmów (*studenci-19,4%, nauczyciele-10,9%*), stosowanie biernego oporu wobec nauczyciela (*studenci-11,8%, nauczyciele-3,6%*). Studenci we wszystkich wymienionych kategoriach wykazują większy poziom lęku niż nauczyciele posiadający co najmniej trzyletni staż w zawodzie. Brak praktyki i doświadczenia w pracy z grupą, jak też niska ocena własnych kompetencji w tym zakresie są podstawą takiej opinii. Z drugiej strony, te same czynniki mogą rzutować na odpowiedzi negatywne. Analizując odpowiedzi wskazujące na zdecydowany brak obaw można zauważyć, że największe różnice opinii obu grup dotyczą takich reakcji jak: kpiny i lekceważenie nauczyciela (*studenci-9,7%, nauczyciele-16,4%*), napastliwe wypowiedzi pod adresem nauczyciela (*studenci-7,5%, nauczyciele-16,4%*), bierny opór (*studenci-6,5%, nauczyciele-14,3%*) oraz odmowa podporządkowania się (*studenci-3,2%, nauczyciele-10,8%*). Wszystkie wymienione zachowania i reakcje uczniów są traktowane przez nauczycieli uczących jako sytuacje z którymi są w stanie sobie poradzić.

Doświadczenie i praktyka szkolna są wyznacznikami ich pewności w tym zakresie. Porównanie różnic między średnimi wynikami uzyskanymi w obu grupach wskazuje na istotne statystycznie zróżnicowanie w zakresie utrudnianie prowadzenia lekcji ($F=10,41$; $p<0,002$), nie przygotowanie się do lekcji ($F=9,02$; $p<0,003$) oraz prezentowania przez uczniów postawy roszczeniowej ($F=6,06$; $p<0,015$).

Analizie poddano również średnie uzyskane przez studentki i studentów. Istotne statystycznie różnice między wynikami wskazują, że studenci przejawiają o wiele wyższy poziom pewności w zakresie radzenia sobie z takimi zjawiskami jak agresja uczniów wobec zwierząt ($F=5,6$; $p<0,02$), agresja w stosunku do nauczycieli ($F=19,3$; $p<0,002$), napastliwość słowna wobec nauczycieli ($F=5,8$; $p<0,03$) oraz zażywanie przez uczniów narkotyków ($p<0,01$), co świadczy o tym, że studenci czują się lepiej przygotowani do radzenia sobie z agresją w szkole, niż studentki.

*Chodzi o to, aby dobrze rozpoznać swoje cechy, swój warsztat pracy
- mieć świadomość swoich dobrych stron i swoich ograniczeń.
Tylko wtedy można rozwijać, doskonalić i szukać nowych, lepszych perspektyw.
M. Taraszkiewicz (1998, s.19)*

Aby skutecznie radzić sobie z zachowaniami uczniów, szczególnie tymi niepożądanymi, nauczyciel powinien mieć poczucie kompetencji w tym zakresie. Zapytani o to, w jakim stopniu czują się przygotowani do radzenia sobie z agresją w szkole studenci obu płci odpowiedzieli w podobny sposób. Jako dobrze przygotowani do radzenia sobie z agresją w szkole oceniło siebie 45,2% studentów. Dla porównania, na tym samym poziomie oceniło siebie 58,2% nauczycieli uczących. Bardzo dobre przygotowanie wskazało 5,4% studentów (3,6% nauczycieli). Jako dostateczne przygotowanie wskazało 31,2% studentów (27,3% nauczycieli), natomiast jako niewystarczające 18,3% studentów (10,9% nauczycieli uczących). Analiza wypowiedzi studentów dotyczących określenia tego, co może im pomóc w radzeniu sobie z agresją szkolną można wyodrębnić trzy obszary działań.

Pierwszy z nich związany jest z tokiem studiów i dotyczy takich spraw jak: (1) zwiększenie ilości praktyk studenckich, (2) analiza przykładowych sytuacji i ukazanie sposobów zaradczych, (3) znajomość literatury dotyczącej agresji i przemocy, (4) odpowiednie przygotowanie psychologiczne do roli nauczyciela, (5) poznanie strategii, wzorów zachowań, które można zastosować w zetknięciu z agresywnymi zachowaniami.

Druga grupa postulatów odnosić się do własnych kompetencji, rozumianych jako umiejętności pomocne w rozwiązywaniu trudnych sytuacji szkolnych. Są to między innymi: (1) nabycie umiejętności poznawania uczniów (psychiki i motywów postępowania), (2) uczenie się komunikowania i nawiązywania dobrego kontaktu z uczniami, (3) umiejętność „odczytywania” przyczyn agresji, aby im skutecznie zaradzić, (4) optymizm, poczucie sprawiedliwości, pewność siebie, (5) bycie dobrym wychowawcą, nie tylko nauczycielem.

Trzeci obszar to potrzeba stałej aktywności nauczyciela w zakresie radzenia sobie z agresją szkolną. Świadczą o tym takie propozycje jak: (1) umiejętność określenia obowiązujących reguł w relacjach szkolnych, (2) zwiększenie autorytetu nauczyciela, (3) uczestnictwo w kursach i szkoleniach w zakresie radzenia sobie z agresją i przemocą, (4) wymiana doświadczeń i uczenie się od innych kompetentnych osób, (5) współpraca z pedagogiem i psychologiem szkolnym, (6) umiejętność współpracy z rodzicami.

Z kolei wypowiedzi nauczycieli uczących skategoryzować można także w trzech grupach. Pierwszy z nich związany jest z poszukiwaniem wsparcia lub pomocy: (1) współpraca z różnymi placówkami, współpraca z psychologiem, (2) korzystanie z porad specjalistów-praktyków, (3) współpraca z rodzicami.

Kolejna grupa wypowiedzi dotyczyła aktywności własnej, gdzie wymieniano między innymi: (1) uczestnictwo w warsztatach, ćwiczeniach i szkoleniach, (2) omawianie konkretnych przypadków agresji, (3) warsztatowe rady pedagogiczne.

Wśród wypowiedzi nauczycieli na szczególną uwagę zasługują postulaty odnoszące się do trzeciej grupy, a mianowicie atmosfery szkoły. Wymieniano tu przede wszystkim: (1) solidarność między nauczycielami, (2) wspieranie pozycji nauczyciela przez innych nauczycieli, (3) konsekwencja wychowawcza szkoły, (4) natychmiastowe działanie, nie odkładanie problemu na później, (5) konsekwencja w działaniu całego grona pedagogicznego.

Uwagi końcowe

Sposób reagowania na zjawiska szkolne w dużym stopniu są zależne od postaw i przekonań nauczycieli. Postawy, które stanowią względnie stałą skłonność do pozytywnego lub negatywnego reagowania na dany obiekt: przedmiot, osobę lub wydarzenie, mają istotny wpływ na sposób poszukiwania i przetwarzania informacji o danym obiekcie. Postawa negatywna, zdominowana przez różnego rodzaju obawy, lęki czy brak pewności jest prawie natychmiast rozpoznawana przez uczniów, a niejednokrotnie wykorzystywana przeciw nauczycielowi. Lęk i własne obawy co do określonych zjawisk stanowią klucz do zrozumienia zachowań i reakcji podejmowanych w sytuacjach społecznych, ograniczają nie tylko możliwość oceny percepcyjnej, ale i odwagę w działaniu. Radzenie sobie z agresją uczniowską jest efektem zarówno posiadanej przez nauczycieli wiedzy na temat tego zjawiska, jak i ich poczucia kompetencji i umiejętności wychowawczych. Treści i metody kształcenia przyszłych nauczycieli mogą znacznie wpłynąć na zwiększenie ich

kompetencji pedagogicznych i pedagogicznych, a co za tym idzie zwiększyć ich skuteczność w sytuacji agresji szkolnej. Często praktyka bycia nauczycielem, stykanie się z codziennością życia szkolnego weryfikuje to czego przyszli pedagodzy nauczyli się w toku studiów. Świadomość stałego podnoszenia kwalifikacji poprzez uczestnictwo w szkoleniach i warsztatach, wymiana doświadczeń z innymi nauczycielami i kompetentnymi osobami, jak też współpraca z rodzicami to dodatkowe atuty w doborze właściwych środków zaradczych. Uczenie się od siebie nawzajem, trenowanie różnych strategii postępowania z zachowaniami agresywnymi, jak też rozwijanie własnych cech osobowościowych sprawia, że obniża się poziom obaw i lęków wobec niepożądanych zachowań i reakcji uczniów i wzrasta pewność działania nauczyciela.

Bibliografia:

- 1) Czeredrecka B.: *Przemoc i agresja w kontaktach interpersonalnych nauczyciel-uczeń*, W: Kuźma J., Szarota Z.: *Agresja i przemoc we współczesnym wiecie*. Kraków 1998
- 2) Danielewska J.: *Agresja u dzieci. Szkoła porozumienia*. Warszawa 2002
- 3) Dąbrowska-Bąk M.: *Przemoc w szkole*. „Kwartalnik pedagogiczny” 1987, Nr 2
- 4) Fontana D.: *Psychologia dla nauczycieli*. Poznań 1998, s. 575
- 5) H.J. Schneider: *Przemoc w instytucjach* W: Hołyst B. (red.): *Przemoc w życiu codziennym*. Warszawa 1997
- 6) Miłkowska-Olejniczak G.: *Szkolne uwarunkowania agresywnych zachowań uczniów* W: Kuźma J., Szarota Z.: *Agresja i przemoc we współczesnym wiecie*. Kraków 1998
- 7) Muchalska B.: *Poszukiwanie kanonu treści kształcenia nauczycieli* W: Muchalska B., Kogut W., (red.): *Kształcenie nauczycieli przyszłej szkoły*, Kraków 2006
- 8) Nowakowska A. K.: *Zachowania nauczycieli wobec agresji w szkole i ich przyczyny* W: Rejzner A., (red.): *Agresja w szkole, spojrzenie wieloaspektowe*. Warszawa 2004
- 9) Ostrowska K., Surzykiewicz J.: *Zachowanie agresywne w szkole. Badania porównawcze*. Warszawa 2005
- 10) Stanik J. M.: *Wzory zachowań nauczycieli na zjawisko przemocy wobec dzieci* W: Kuźma J., Szarota Z.: *Agresja i przemoc we współczesnym wiecie*. Kraków 1998
- 11) Taraszkiewicz M.: *Jak uczyć lepiej, czyli refleksyjny praktyk w działaniu*. Warszawa 1998
- 12) Tyszkowa M.: *Szkoła. Sytuacje trudne w szkole* W: W. Pomykało (red.): *Encyklopedia Pedagogiczna*. Warszawa 1993, s. 797-799